

aprovat els cursos del Conservatori, cosa que, havent acudit com a lliures a algunes classes, no ens convenia, i l'examen del Sindicat vam triar aquesta opció perquè era la més ràpida i directa. Amb tot, això no ens deslliurava del control censor, cosa que es va acabar prou després de la mort del Dictador el 20 de novembre del 1975.

DANSA DE VETLATORI, SUBVERSIVA

Francesc Foguet (UAB)

La censura franquista s'acarnissà amb especial virulència contra el Grup 49 i en dificultat considerablement la trajectòria en auge com a companyia de teatre independent. De *Dies Irae* a *Joan Joan*, passant per *Dansa de vetlatori*, *Crònica especial* i *Oratori per la mort de Víctor Jara*, elsensors es mostraren molt estrictes amb les propostes —sens dubte, «subversives»— que, escrites per Manuel Molins, presentà el col·lectiu d'Alfara del Patriarca (Horta Nord) durant els anys 1971-1978; fins a l'extrem que, fet i fet, no n'autoritzà cap sense intervenir-hi, o bé amb retallades, o bé directament amb prohibicions. Malgrat això, *Dies Irae*, *Dansa de vetlatori* i *Joan Joan* aconseguiren finalment estrenar-se, el 1971, el 1975 i el 1979, respectivament, mentre que, entre 1976 i 1978, les traves *censòries* impediren donar a conèixer dos muntatges, ideats i dirigits pel mateix Molins, sobre textos de Vicent Andrés Estellés: *Crònica especial* i *Vaixell de boira* (una obra integrada per una selecció d'èglogues i *Oratori per la mort de Víctor Jara*).

L'expedient per a la representació de *Dansa de vetlatori* passà per un autèntic calvari censori que, amb intermitències, s'allargà durant gairebé quatre anys.⁹ L'11 de novembre de 1972, en qualitat de

9

Els expedients de censura de *Dansa de vetlatori* estan dipositats a l'Archivo General de la Administración d'Alcalá de Henares: 03(046), caixa 73/09987, expedient 0621/72; i 03(050) caixa 73/06585, expedient 4925/78.

representant del Grup 49, Manuel Molins presentà la sol·licitud per autoritzar-ne el muntatge al director general de Cinematografía y Teatro. L'obra es volia estrenar durant la temporada 1972-1973 amb una companyia dirigida pel mateix Molins i es presentava com «un teatro histórico documental en el que se recojen las tradiciones folklóricas (danzas, cantos, etcétera)». L'expedient de censura, un dels més gruixuts dels corresponents a les obres del Grup 49, visqué una autèntica odissea administrativa: s'hagué de presentar diverses vegades —el dossier inclou dues versions del text— per tal d'introduir-hi els canvis que exigia la censura, que tanmateix no semblava disposada a transigir.

De bon començament, elsensors hi posaren tota mena d'objeccions i foren severs amb *Dansa de vetlatori*: Pedro Barceló Roselló l'autoritzava sempre que se circumscrivís en el marc històric; Juan Emilio Aragonés Daroca hi donava també el vistiplau, però per a majors de 18 anys i, a més, amb notables supressions (p. 2, 6, 7, 8, 12, 16, 17, 18, 28, 38, 39, 42, 43, 44, 45, 50 i 57), i Antonio de Zubiaurre coincidí amb aquesta darrera posició, se sumava a totes les esmenes que es proposessin i remarcava el caràcter vinculant del visat de l'assaig general. Els informes dels tres lectors, presentats en la sessió de la Junta de Censura Teatral del 24 de novembre de 1972, eren ben explícits:

Juego de lenguas alternadas tendenciosamente por los dos bandos de la Guerra de Sucesión. Activismo de cura contestatario e implicación del medio universitario que, junto a la incrustación de vocablos actualizadores, aproximan la trama a nuestros días. Visado vinculante. [Aragonés]

Con el fondo de unos hechos históricos, la sublevación valenciana con motivo de la guerra de Sucesión, el autor da su propia versión de los hechos. Advierte, al final, en cuanto a los testimonios que «algunos son literales, en otros hay algún yerro». El problema clave estriba en

saber si el tipo de representación que se va a dar aspira más que a narrar aquellos hechos, a aproximarlos a otros con aspiración de reflejar posibilidades subversivas, cosa que, si se quiere, se puede hacer. Si queda en el marco histórico, no veo inconveniente para su aprobación. En otro caso, otra sería mi opinión. [Barceló]

La dificultad principal estriba en que la obra se ponga en escena sin «aproximación» ninguna, o sea situándola en la época y circunstancias que le corresponden. *Visado*, pues, *vinculante*. En cuanto a *supresiones*, que necesita bastantes esta pieza, me sumo a todas las que se propongan. [Zubiaurre]

Curiosament, Zubiaurre redactà un «complement» al seu informe —datat l'1 de desembre de 1972— en el qual es retreia de sumar-se a les eliminacions proposades i, atenent-se a la normativa *censòria*, manifestava que només trobava necessàries les de les pàgines 12, 18, 45 i 57. Al seu entendre, fins i tot acceptant totes les ratllades que havia indicat Aragonés, no es desvirtuava el caràcter i el sentit de l'obra, de manera que no es podia aplicar la fatídica «Norma 1^a», que justificava la prohibició simplement pel contingut general. N'hi havia prou, doncs, amb el visat de l'assaig general, de caràcter vinculant, i les supressions esmentades per evitar allò que més els amoïnava realment: que el muntatge prengués «un *leve matiz* de “aproximación” a realidades históricas más cercanas a las del tiempo en que transcurre la pieza». Era una preocupació ben lògica, si bé es mira, perquè *Dansa de vetlatori* evocava el passat com un mirall encara viu per al present.

La Junta de Censura Teatral aprovà en la sessió de l'1 de desembre de 1972, l'autorització per a majors de 18 anys amb les guixades suggerides per Zubiaurre i amb la reserva del visat de l'assaig general. Com fa constar l'informe del Negociado de Licencias, signat per

Manuel Fraga de Lis, el mateix 1 de desembre, els condicionants de la realització maldaven perquè el text s'ajustés a l'època històrica i s'evités així qualsevol lectura en clau coetània:

Puesta en escena, vestuario, elementos complementarios de montaje con sujeción estricta a época (finales del siglo XVII).

La vigencia de la autorización otorgada al texto literario que se acompaña, queda supeditada a la aprobación por los Servicios de Inspección del Departamento, previo visado de ensayo general de la puesta en escena, realización, interpretación, elementos complementarios de montaje, etcétera. El dictamen que de acuerdo con tales condicionamientos se ultime condicionará en sus propios términos, en caso de ser aprobatorio, el permiso de representación.

Això no obstant, l'expedient generà encara més suspicàcies. El cap de la Sección de Promoción Teatral envià una carta, datada el 20 de març de 1973, al subdirector general de Teatro per comentar-li que el Grup 49 havia fet una trucada per interessar-se sobre el dictamen, atès que es proposava d'estrenar l'obra de manera immediata. En aquesta missiva, que s'acompanyava de l'informe detallat del cas, manifestava dubtes seriosos sobre l'expedient, per bé que deixava que el seu superior prengués la decisió definitiva. Així i tot, malgrat que s'havia mostrat contrari a l'autorització, admetia que amb les retallades proposades per Zubiaurre —que tenia fama de ser rigorós— i un visat d'assaig vinculant es podien arriscar a donar l'autorització «exclusivamente para Valencia capital, llamando previamente al Delegado de allí para que mantenga la puesta en escena con subjección estricta a época (sublevación valenciana con motivo de la guerra de Sucesión) y respeto absoluto de los cortes».

Paral·lelament, la Direcció General de Espectáculos del Ministerio de Información i Turismo (MIT) notificà a Manuel Molins, el mateix 20 de març de 1973, quatre mesos després de registrar la sol·licitud, l'autorització per representar *Dansa de vetlatori*, amb els requisits previs que hem comentat. Tanmateix, no acabà pas aquí tampoc el calvari dels tràmits *censoris*. La mateixa Direcció General comunicà al delegat provincial del MIT de València l'autorització per a l'estrena únicament «para mayores de 18 años y exclusivamente para Valencia capital» i, a més de recordar els condicionants de realització esmentats més amunt, especificà les supressions concretes al text original, corresponent a la primera versió:

- Pág. 12 JAN: Putita.
 LOH: Cabrón... hijo de puta.
- Pág. 18 JAN: ...desarrollo
- Pág. 45 LLORENS: ...al principio me causaba repugnancia. Tenía que hacer grandes esfuerzos para no escupirle a la cara y salir gritando. Pero, ¿qué habría ganado con ello? Me hubiera costado la cabeza. Ahora ya es una costumbre o, al menos, ya no me repugna tanto. Se ha portado bien conmigo (*amb ironia*:) Y no hay nadie más que yo: «me ama». [Es refereix a la seva relació homosexual amb el Marquès de Castel-Rodrigo.]
- Pág. 57 LLORENS: ... Però baixem la veu / i parlem com Déu mana, / pues las nuevas costumbres / imponen nueva habla.

Amb un gest insòlit de desafiament a la burocràcia franquista, el Grup 49 no acceptà els condicionants de la censura, atès que,

uns mesos més tard, l'11 de novembre de 1974, Ismael Blasco Soriano, en tant que gestor de la companyia, adreçà una instància a la Dirección General de Espectáculos per posar a disposició novament el text, ara reelaborat. Blasco hi apuntava que la nova versió seguia «fielmente el curso de los sucesos históricos que narra, desde un punto de vista teatral, asesorándose de doctores y profesores universitarios, cuyos trabajos sobre el periodo se han dado a luz, como, por ejemplo, el Dr. Sebastián García Martínez». Hi aprofitava, també, per demanar no únicament que es concedís de nou l'anhelat permís, sinó que es fes extensible al temps de representació normal que la llei dictava per als grups independents.

La sol·licitud per a l'autorització per poder representar aquesta segona versió de *Dansa de vetlatori* fou cursada pel mateix Blasco el 15 de novembre de 1974 a «Valencia y provincia». Estava previst d'estrenar-la, també dirigida per Molins, en la temporada 1974-1975. Tot i que amb certes resistències, els mateixos censors que havien valorat la primera versió coincidiren a autoritzar l'obra en la sessió del 6 de desembre de 1974:

Otro brechtiano de aluvión, que usa acontecimientos de la Guerra de Sucesión en Valencia –concretamente la «Segunda Germanía»– entre 1693 y 1707, con intencionalidad aproximadora. A reserva de visado. La supresión [la de la p. 64], sugerida sin insistir en ella. [Aragónés]¹⁰

Se narra, en una mezcla de fábula y de historia, la peripecia de la llamada «Segunda Germanía» que,

10 Aragónés es referia a la intervenció del personatge del Narrador al final de la segona versió del text, en què posava fi a la crònica i ho enllaçava amb el present: «que mucho tenemos hoy / que de antiguo viene puesto» (p. 64).

como el movimiento de la primera, enfrenta en el Reino de Valencia a nobles y plebeyos, si bien en el caso de la segunda el telón de fondo es la guerra de Sucesión. Los hechos están contados con bastante rigor y los exaltados nacionalismos fueron un fruto propio de aquella estación, hoy distante y en modo alguno aproximadora. *Aprobada*. [Barceló]

La obra está en catalán (valenciano) y gran parte también en castellano. Cantables al estilo de Brecht o como romances. No importa demasiado la autenticidad o veracidad histórica. Hay bastante de eso que se llama «demagogia» (los «maulets» son campesinos y artesanos contra los señores) y un tanto de regionalismo de cuño tradicional. Tal como está la obra, no me parece en principio *desautorizable*, ni mucho menos, pero requiere una superior estimación política, también en contacto con la Delegación Provincial. Propongo más lecturas, para contrastar posibles reparos. [Zubiaurre]

En la sessió de la Junta de Ordenación de Obras Teatrales, del 10 de desembre de 1974, la comissió integrada pels ponents Antonio Zubiaurre, Pedro Barceló i Juan Emilio Aragonés concretà que el dictamen era favorable, tot classificant l'obra per a majors de 18 anys, sense supressions, però amb la reserva vinculant del visat de l'assaig general. El mateix dia 10 de desembre, es notificà l'autorització de la representació a Ismael Blasco i al delegat provincial del MIT a València. *Dansa de vetlatori* s'estrenà a Montcada de l'Horta el 5 d'abril de 1975;¹¹ i es programà, al cap d'uns mesos, en

11

Segons el testimoni de Molins (comunicació personal, 8 de juny de 2012), el censor valencià senyor Badenes visionà l'assaig de l'espectacle general i en quedà molt impressionat, fins al punt que no en tallà res i en parlà positivament a Manuel Sanchis Guarner i a Joan Fuster.

la Mostra de Teatre Independent Valencià, al Micalet, i en el Cicle de Teatre Valencià, al València-Cinema.

Tot amb tot, després de la mort del dictador, una nova autorització per reposar *Dansa de vetlatori* topà amb un escull granític: Julio Doblado Claverie, el delegat provincial del MIT a València. Efectivament, el 2 de juny de 1976, zelós del seu càrrec i amb ganes de fer mèrits, Doblado envià al seu amic José Antonio Campos Borrego, subdirector general d'Actividades Teatrales, una carta per informar-li de la perillositat de l'obra molinsiana, perquè no els passés per alt:

He considerado oportuno informar, por tu mediación, al Ilustrísimo Señor Director General. La intencionalidad de la obra *Dansa de vetlatori* queda bien reflejada bajo los epígrafes «Cronologia» y «Documents»: la «opresión del centralismo y del nacionalismo castellano sobre Valencia», ideas éstas que se manipulan con la pretensión, sobre la que se viene haciendo campaña, de un estatuto de autonomía con amplios poderes, que defiende la oposición. La referencia a la prohibición de *Crónica especial* se utiliza como nuestra de la «marginación de la cultura valenciana».

Com podem constatar en una carta que Campos Borrego adreçà a Doblado, datada l'11 de juny de 1976, per acusar avís de rebuda sobre «la orientación» que es pretenia donar a *Crònica especial*, la intervenció del seu destinatari havia estat decisiva per prohibir *Dansa de vetlatori*. Un any després de l'estrena, per tant, aquesta obra continuava sent objecte de polèmica. L'actuació del delegat provincial del MIT a València també fou determinant per interdir *Crònica especial*. Totes dues negatives de la censura abocaren el Grup 49 a una situació d'impàs, atès que ni podien reposar *Dansa de vetlatori* ni tampoc estrenar el nou espectacle.

La primera versió de *Dansa de vetlatori*, subtitulada «Aproximació teatral a un dualisme històric», se situava a la València dels anys 1693-1709, en què els «insurrectes» no tan sols reivindiquen la terra per a qui la treballa, sinó que, com a «maulets» defensors de la causa austriacista, lluiten contra els «botiflers», els partidaris de Felip V, de la dinastia borbònica. El conflicte esdevé, doncs, social i polític, amb una derivació important: la legitimitat constitucional que reclamen els agermanats, aollint-se als antics Furs valencians, i la defensa d'una República a la manera italiana, seguint la tradició de les Germanies. Plantejat d'aquesta manera, no costava gaire de veure-hi paral·lelismes amb les circumstàncies històriques que vivia l'Espanya franquista coetània. De fet, tal com diu el personatge Maria al final del text, la lliçó eticopolítica de la revolta agermanada/maulet es projecta en el futur:

nosaltres transmetem el que hem viscut. La lluita serà llarga. Desconfiarem dels guanys immediats. Ara sols hem fet una insurrecció: la revolució és més lenta i d'altra manera ha d'ésser preparada. [...] La memòria treballa l'esperit. La por mou a riulla i la mort no pot ésser-hi sempre present. Treballarem la memòria, no per a recordar la mort, sinó per a construir la vida nova [p. 55-56].

En l'exemplar conservat en l'expedient de la censura, s'hi subratllen, a més de les ratllades concretes que hem transcrit més amunt, passatges sobre el conflicte social entre senyors i camperols, sobre la llengua catalana o sobre el paper de l'Església en relació amb el poder que podien despertar tota mena de suspicàcies i indignacions als censors. Vegem-ne una mostra:

[MOSSÉN FRANCESC:] Que ningú, doncs, anomenant-se «senyor», s'emporte el fruit més gustós: la terra és nostra, dels camperols [p. 2].

Acaba el cant de la insurrecció que canta el cor [p. 3].

COMTE: ¡Hablad cristiano, por Dios!

FRANCESC: Cristià parlem, senyor, i de l'antic al nostre Regne.

[PROFESSOR: Doctor, vos como hombre cultivado, conocéis nuestra habla...]

JOSEP:] Pero una vez más se trata de «vuestra habla»... [p. 6].

[JOSEP: Professor, hem confirmat la lliçó:] vostra parla, és sempre vostra [p. 7].

[MOSSÉN: Nosaltres sols no tenim, però, la força suficient per a enfrontar-nos] a l'exèrcit dels senyors [p. 8].

[ARQUEBISBE JOAN: Corren ciertas] doctrinas [por nuestras aulas, a las que habremos de poner término.

PROFESSOR:] Eminencia, en el Estudio General se explica y educa conforme a la verdad.

[ARQUEBISBE JOAN:] ¿A qué verdad, profesor? Se leen demasiados libros extranjeros que amenazan confundir la sana doctrina y las mentes poco avezadas de nuestros jóvenes. Tenéis a vuestro cargo lo mejor de la ciudad, profesor. Deberéis responder de cuanto ocurra en el Estudio General [p. 16].

[COMTE: Eminencia, tengo entendido que entre los insurrectos se encuentra un sacerdote] de dudosa doctrina y ánimo aguerrido.

[ARQUEBISBE JOAN: Dejadlo en nuestras manos.] Sabemos cómo hablarle y exigirle un comportamiento conforme a obediencia. [...] A veces, olvidando sus deberes como ministros del Señor y movidos por un celo excesivo, algunos asumen tareas que no les competen [p. 17].

[LLUÍS:] El Rector per decisió de l'Arquebisbe [ha hagut de tancar les aules] [p. 28].

[LLUÍS: Se quejan de la abolición de nuestros fueros porque esto] supone la extinción de nuestra independencia [p. 38].

[LLUÍS:] Esa misma legalidad y orden que defendía nos han conducido a la supresión de toda ley [p. 39, al·ludint a la posició d'El Professor, defensor de la «legalidad y el orden»].

[MOSSÉN:] Vós procurábais por el alma de los gobernantes, yo combatía por los gobernados [p. 50, adreçant-se a l'Arquebisbe Joan].

La segona versió de *Dansa de vetlatori* —que duu el mateix subtítol que la primera, però s'acosta més a l'editada el 1978— és precedida d'unes notes introductòries que, d'una banda, emmarquen el context històric en què s'inspira l'obra a partir dels estudis de Manuel Ardit, Joan Fuster, Sebastià García Martínez, Joan Reglà o Manuel Sanchis Guarner, i, de l'altra, entronquen la proposta amb el «realisme poètic» que integraria les troballes del teatre èpic brechtia i, alhora, amb l'estructura de la comèdia clàssica (vegeu l'annex 1). Molt més coral i molt més depurat, el text refet de *Dansa de vetlatori* es continua trenant a partir d'un Narrador —en la primera versió aquesta funció era exercida per Llorens— que presenta i clou la

crònica, però s'hi fan nombrosos canvis: s'hi rebategen alguns personatges per accentuar la referencialitat històrica; s'hi matisen alguns detalls que atorguen més versemblança a la trama; s'hi fa una refosa o modificació d'algunes escenes; s'hi suavitza l'erotisme de «Cambra de Loh»;¹² i, a més de retocar l'estructura, s'hi sumen noves escenes com ara la de «Setla de Nunyes», «Al Camp» —en la qual apareix el general austriacista Joan Baptista Basset— i «Al Palau del Virrei». Tanmateix, a despit del que s'indicava en la instància presentada pel grup el novembre de 1974, no hi hagué cap rectificació ni rebaixament de l'orientació ideològica respecte a la versió anterior. Ans al contrari: amb un referent històric més sòlid, s'hi accentua la perfídia de les autoritats filipistes i dels nobles que les sostenien i s'hi manté el missatge de futur que hem comentat en boca de Maria.

El programa de mà de la reestrena de *Dansa de vetlatori* que es conserva en l'expedient censori devia encendre encara més totes les alarmes (vegeu l'annex 2). En les «Raons d'una reposició», s'hi explicava que l'obra s'havia estrenat el 1975 i que es recuperava «perquè no ens han permés de mostrar altra cosa», ja que «els primers homes de la 'Reforma'» havien prohibit *Crònica especial* —«document poètic en el qual preteníem d'analitzar i plantejar una primera aproximació teatral als anys de la imposició de la dictadura, des de la nostra realitat concreta»—, i també havien censurat l'espectacle *Vaixell de boira*, creat a partir de les èglogues que Estellés publicà al primer volum de la seva obra completa i la peça breu *Oratori per la mort de Víctor Jara*, en què el poeta de Burjassot «posava en camisa el règim de Pinochet i l'imperi de la tortura al Xile dels generals». En la «Cronologia», a la qual al·ludia Doblado, s'esmentava l'expulsió dels moriscos, la revolta de la Segona Germania, la Guerra de

12 Les escenes que duen el títol de «Cambra de Loh» (5, 7 i 16 de la segona versió) desapareixen en l'edició del text de 1978. S'hi exposa l'extorsió que perpetra Melchor a la prostituta Loh perquè extregui informació confidencial de Rafel, un dels seus clients.

Successió i el paper dels Maulets, la batalla d'Almansa i els Decrets de Nova Planta «imposats pel rei en substitució dels Furs» que suposaven «el triomf del centralisme francès i del nacionalisme castellà al Regne de València, per primer colp a la nostra història».

Comptat i debatut, amb *Dansa de vetlatori*, el Grup 49 escenificava, per primera vegada, una obra en el català de València, amb dramaturgia i direcció de Molins. El ressò públic que brindà aquest muntatge al col·lectiu d'Alfara del Patriarca i la tònica arriscada de les seves propostes escèniques poden explicar la successió de prohibicions que hagué d'afrontar durant els anys posteriors i que dificultà qui-sap-lo la continuïtat del projecte. Com que els col·lectius teatrals independents estaven sotmesos a la legislació relativa als teatres de «cámara y ensayo», que només permetia una sessió única o un màxim de tres representacions, el Grup 49 es plantejà de manera seriosa la possibilitat de professionalitzar-se. Alguns membres de l'equip, amb Molins al capdavant, acudiren a fer l'examen del Sindicato Vertical, ubicat a l'Avinguda de l'Oest de València, per obtenir el carnet de professional l'11 de febrer del 1976. Era un primer pas en l'hipotètic camí cap a la professionalització del grup, una de les cruïlles a què inevitablement arribaven els col·lectius del teatre independent que havien aconseguit una certa ressonància pública, a costa de situar el llistó molt alt de l'exigència artística del seu repertori.

Altrament, a diferència dels entrebancs per a l'autorització de l'estrena de *Dansa de vetlatori*, l'edició del text, en una data tan avançada com la primavera de 1978, no tingué cap problema, tot i que hagué de passar també pel tràmit de l'anomenada «consulta voluntaria».¹³ Rosa Raga Gil, en representació de l'editor Eliseu Climent, presentà el formulari d'autorització el 3 de maig de 1978.

13

Al text editat de *Dansa de vetlatori* s'hi introdueixen diversos canvis respecte a la segona versió presentada a censura.

El tiratge previst, per a la col·lecció «Teatre», eren mil exemplars, a 175 pessetes de preu de venda cadascun. La resolució fou dirimida molt ràpidament, el 5 maig, tot just un dia després que el lector núm. 9 n'emetés l'informe favorable corresponent, en el qual, val a dir-ho, confon la Segona Germania amb la Primera:

Situada esta representación teatral dramática en el contexto histórico del levantamiento de Germanías durante el reinado de Carlos V, significa una original aportación para el esclarecimiento del pasado valenciano. El autor ha escenificado un hecho tan importante para el País Valenciano como lo fueron las Germanías por considerar que fue el punto de partida de donde proceden las consecuencias negativas y paralizadoras del normal desarrollo económico-social de esta región.

Las Germanías fue una revuelta social ciudadana cuyo origen habría que buscarlo en el descontento de los Gremios valencianos en contra de los nobles y su estructura jerárquica feudal que impedía a los artesanos y pequeño-burgueses realizar sus negocios y comerciar. Los sentimientos antiaristocráticos iban en aumento y la revuelta se produjo, aplastándose por las armas.

Sobre los hechos históricos se ha realizado un montaje que incluye diversos aspectos: políticos, sociales, económicos y hasta populares y folklóricos. Los personajes se mueven con perfiles expresivos y crean en conjunto una obra con grandes posibilidades de divertir y formar al público espectador.

No impugnable.

Pie de imprenta completo.